

Forrás:
Dieip a Szegedi Tudományegyetem
Jogtudományi kar
Politológia Tanszék folyóirata, 2012

Gábrity Molnár Irén¹:

A szerb–magyar határ két oldalán lévő területek és lakosok közötti kapcsolatok esélye és gyakorlata

Bevezető

Az országhatáron átívelő kapcsolatok egyik legkifejezettebb mutatója a társadalmi integrációt segítő társadalmi mobilitás. A szerb–magyar határ két oldalán elterülő térség jelenlegi szolgáltatási struktúrája ugyan nem elégséges a komplex társadalmi kapcsolattartásra. Mindkét államnak és határ menti térségnek érdemes megtervezni azokat a beavatkozási területeket, amellyel javíthatnak az itt élők és ingázók helyzetén. A periféria helyzet kiküszöbölése, a társadalmi felzárkóztatás, a foglalkoztatottság növelése mindkét állam érdeke, ezért támogatni kell a helyi szociális, munkaerő-képzési és egészségügyi szolgáltatások modernizációját, a munkaerőpiacok összehangolását, valamint az infrastrukturális fejlesztést. A határ menti kapcsolatok ösztönözésében főleg a kistérségek és települések tudnak közvetlenül segíteni. Szükség van arra, hogy a határ két oldalán lévő szereplők tervszerűen, összehangoltan tevékenykedjenek, megismerjék egymás igényeit és nyitottabbá váljanak a koordinált együttműködési programokban.

Az eddigi kutatások² alapján világossá vált, hogy melyek a prioritások:

- (1) Többfunkciós közösségi terek kialakítása, együttműködések alapuló mikro térségi, humán szolgáltató központok létrehozása;
- (2) A társadalmi integráció alapjainak megteremtése az oktatásban – know how transfer és a művelődés terén;
- (3) A közösségfejlesztés határon átnyúló lehetőségeinek kialakítása, kibővítése az állami és a civil szférában egyaránt.

1. A határtérség és az, ami összetart vagy elválaszt

Magyarország, a délről érkezők érdeklődési körébe az egykori Jugoszlávia széthullása idején kerül. 1988 és 1999 között Magyarországra 155 105 menekülő érkezett (Tóth Pál, 2001). A menekültek kb. 30%-a magyar nemzetiségű volt. Az 1991 és 1993 közti időszakot legtöbb migrációkutató az értelmiségiek távozásának időszakaként, a cégalapítás, tőkekimenekítés éveiként jellemzi, továbbá a középiskolát végzett munkások és tanulók indulnak útra ebben az időszakban (Tóth Pál, 1997 és Gábrity Molnár, 2001.).

A délszláv háború után a két ország között újra megindult az intézményi kapcsolatok fejlődése. Számos korábbi közösségi, vállalkozási kapcsolatot újítottak fel, mint például, a vajdasági városok partner/testvér települési rendezvényei a magyarországi településekkel.

¹ Dr. Gábrity Molnár Irén, az Újvidéki Egyetem szabadkai Közgazdasági Karának a tanára, az MTA külhoni köztestületi tagja, a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) elnöke, a Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) és a Vajdasági Magyar Akadémia Tanács alelnöke.

² Lásd a Regionális Tudományi Társaság kutatáseredményeit (2011). Magyarország–Szerbia a határon átnyúló együttműködési program – IPA. INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation. Forrás: www.innoaxis.hu, www.innoaxis.eu

Szinte nincs olyan nagyobb település, amelynek nincs magyarországi testvértelepülése (főleg a Dél-alföldi régióban). A vajdasági települések számára ez az európai kapcsolatokat jelentik, amelyek főleg a kultúra, a sport, a turizmus területén fejlődtek tovább. Újabban beindultak az intézményesített gazdasági kapcsolatok is, elsősorban a megyei és a körzeti kamarák együttműködésével, a vegyes kamarák létrehozásával. A Vajdaság Tartomány és Dél-alföld régiókapcsolatában megnyilvánuló jelenségek között érdemes követni: a határon átívelő lakosságmozgást, az intézményes nemzetközi együttműködési programokat, a civil és vállalkozói kezdeményezések sikereit.

A háborús években – főleg a vajdasági fiataloknak – egy perspektivikusabb és nyugodtabb életkörülményeket, jobb tanulási feltételeket biztosító Magyarország attraktívává vált (Tóth Pál, 2001, Gábrity Molnár, 2001, Fábri, 2008, Fercsik, 2008, L. Rédei, 2009). A felsőoktatás területén Szeged térformáló szerepe vált egyre szembetűnőbbé (Pál, 2003), sőt újszerű határon átívelő migrációs mozgások és együttműködések jelennek meg (Gábrity Molnár, 2008a és 2008b). Magyarország egyik legjelentősebb szerepe a vajdasági (magyar) fiatalok *oktatásában* nyilvánul meg. 1988 és 1994 között (Tóth Pál, 1997) az összes Magyarországon tanuló külföldi 10,3%-a jugoszláviai magyar volt. Az 1999/2000-res tanévben Magyarországon 395 általános iskolás, 676 középiskolás és 600 egyetemista tanult (Gábrity Molnár, 2001.). 2010-ben magyar felsőoktatási intézményekben 1 385 szerbiai állampolgárságú hallgató tanult. A nappali tagozatos hallgatók száma 1 009. Alapképzésen 905, mesterképzésen 84, osztatlan képzésen 97, szakirányú képzésen 29, doktori képzésen 40 hallgató tanult, míg 230 hallgató egyéb képzési formában vett részt (felsőfokú szakképzés, főiskolai képzés, stb.). A külföldi állampolgárságú hallgatók 7,6%-át tették ki a szerbiai származású magyar hallgatók, főleg a Délvidék, Tisza-mente, többségében magyar lakta községeiből. A Szülőföldön, az Újvidéki Egyetemen (állami karokon és főiskolákon) összesen 3 152 hallgató tanult. Tehát a mintegy 4 500–4700 fős teljes magyar hallgatói kontingens 30–35%-a tanul Magyarországon (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Magyarország, 2011, APV Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, Vojvodina-Srbija)³.

Az vajdasági egyetemisták migrációs motivációit empirikus kutatáselemzések eredményeként T. Mirnics (2001) így összegezte: elsődleges ok az anyanyelven való tanulás (a vajdasági magyar tanulók elégtelen szerb nyelv tudása), magasabb képzési színvonal, de nem utolsó sorban az otthoni rossz életkörülmények. Legtöbb eddig elvégzett tanulmány erről a jelenségről ekképpen nyilatkozik:

A vajdasági magyar fiatalok „új lehetőséget kapnak a sorstól a külföldön való tanulással”, új „emberbarát közegben”, ahol „ők csak külföldiek”, Magyarországot „ajándékba”, „ideiglenes élőhelyükül kapják”, és „nem választják”. Azt az országot, ahol az egyetem után „több a lehetőség”, akár „másik, haladó nyugati kultúrába történő továbblépésre is”, megismerve a „dolgok normális, demokratikus menetét”, azzal a tudattal ugyan, hogy a tanulmányok befejezése után „a határon túli magyar fiatalnak kívánatos vagy kötelező a szülőföldre való visszatérés” (T. Mirnics, 2001). Vágyak szintjén marad ugyanakkor a szerbiai fiatalok tanulási, továbbképzési, szakmai előrehaladása, munkába állása Szerbiában (Gábrity Molnár, 2007). Ahhoz, hogy visszatérjenek a szülőföldjükre szükségesnek tartják Szerbia „demokratikus fejlődését”, a „tolerancia”, „nyitottság”, „normális életkörülmények”, a „munka és megfelelő egzisztenciális lehetőségek” megnyilvánulását (T. Mirnics, 2001). Szerbiából becslések szerint minden második egyetemista fiatal menne Európába,

³ Lásd a Regionális Tudományi Társaság kutatáseredményeit (2011). Magyarország–Szerbia a határon átnyúló együttműködési program – IPA. INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation. Forrás: www.innoaxis.hu, www.innoaxis.eu

vagy „*a fejlett világba*”! Általános megállapításként: két évtizede a fiatalság zöme arra vár, hogy *diplomázzon és emigráljon*. (Szügyi–Takács, 2012)

2007-2010 között a Szegedi Tudományegyetem karaira mintegy 300 hallgató nyert felvételt. A jelentkezés ennek legtöbb a többszöröse. 2010-ben 927 tanuló felvételizett és 293 tanuló nyert felvételt (Educatio Kht. 2011). A felvettek tudományterületek rangsorában első helyen a bölcsész szakok (21,5%), majd a természettudományi szakok (16,4%), informatika (8,2%), orvos-és egészségtudomány (20,1%) és társadalomtudományok (13,3%) állnak. A tanulók tudatosan választanak a Szerbiában magyar nyelven *rendelkezésre nem álló képzési lehetőségek* közül. A vajdasági magyarok a vizsgált határrégióban (Szeged-Szabadka) majdnem fele-fele arányban tanulnak otthon és Magyarországon (az elsőéves hallgatók statisztikáit elemezve⁴): 30% Magyarországon (Szeged, Budapest, Pécs, Debrecen), 50 % Hazai állami karokon, részben magyar nyelven (Szabadka–Újvidék), 20% Szabadka környéki magánkarokon.

A potenciális migrációs veszteség a vajdasági magyarok esetében nagy, ugyanis az országhatár dinamikus tanulási célú mozgást, majd később a munkavállaláskor pedig emigrációs csatornát jelent. Az emigrációból származó regionális veszteségek között az *emberi, anyagi, illetve demográfiai jellegűeket* említem, amely következményeképp a térség *erőtlensége, fejlődési lehetőségeinek hiánya* jelenik meg. A szakemberhiány számos további probléma forrása: lassuló gazdasági fejlődés, munkatermelékenység csökkenés, innováció hiánya, technológiai elmaradás, versenyképesség fokozatos vesztese. A *tudományos és kutatói gárda újratemelésének, az intellektuális tőke szétszóródásának, a profilok pótolhatatlanságának* problémáját keményen megérik a vajdasági magyarok is (Gábrity Molnár, 2006).

2. Teendők a határon átívelő felsőoktatás és tudományszervezés terén

A szerb-magyar határrégióban elégtelen a határon átívelő intézményesen (oktatói és kutatói státusban) szervezett hálózati kapcsolattartás. A koordinált tevékenységre irányuló intézménykapcsolatok szükségessége ugyan látható, de kivitelezhetősége homályban van; a stratégiai megfontolások gyakran keverednek a személyes, rövidtávú konkrét tervekkel, feladatokkal. Ezért támogatandó a határokon átívelő, kutatói és felsőoktatási intézmények hálózatos tevékenysége közös projektumok, konferenciák és kiadványok révén. Ehhez fontos, hogy a vajdasági tudós elit megfogalmazza a saját *tudásalapú regionális fejlesztési* elképzeléseit, meghatározza a megvalósításhoz szükséges legfontosabb teendőket, prioritásokat, körvonalazza a realizáláshoz szükséges *forrásstruktúrát* (szerbiai, magyarországi és uniós csatornák). A feladatmegoldás sarkpontjai:

- Szükséges egy átlátható oktatásügyi és kutatási regionális helyzetkép, átjárható szervezettségi szint kialakítása, valamint a térség (a határ mindkét oldalán) egyetemi káderállományának (tanszékek és hallgatói önkormányzatok) a hatékony ösztönzése.
- Fontos a magyarországi, szerbiai és a vajdasági állami szervek és a politikum hathatós támogatása az intézmények együttműködésében, miközben a konkrét felsőoktatási és kutatóintézmények autonóm együttműködési tevékenységet folytathatnak.
- Kellenek a célirányos Európai Unió és magyarországi és szerbiai alapítványok és intézmények forrásaiból eredő támogatások is.

⁴ Összehasonlító elemzések: KSH Központi Statisztikai Hivatal (Budapest), Köztársasági Statisztikai Hivatal (Belgrád) (Republički zavod za statistiku Beograd) 2011.

A magyar-szerb határ menti *intézményfejlesztés* terén hathatós *nemzetközi kapcsolatok fejlesztése* is létrejöhet, amihez szükség van kistérségi kutatói stratégiákra, a közösen meghatározott prioritást élvező témákban (közlekedési infrastruktúrafejlesztés, környezetvédelem, turizmus, tehetséggondozás, káderutánpótlás, élelmiszertechnológia stb.) Ehhez közös pályázati forrásokat is biztosítanak egy közösen működtetett projektmenedzseri iroda segítségével, biztosítva az intézményhálózatok folyamatos kommunikációját. *A vállalkozói és a szakemberi mobilitás és cirkuláció mellett fontos lenne a regionális gazdasági és szakmai információcsere.* Így kidolgozhatók az *összehangolt beruházási, gazdálkodási és kutatási projektek.*

3. A szerb–magyar határtérségre vonatkozó, a társadalmi integráció szemszögéből készült SWOT elemzés⁵

ERŐSSÉGEK

- Jelentős humán erőforrással és foglalkoztatási potenciállal rendelkező városi központok találhatóak a térségben.
- Az ellátórendszerek szakmai háttértámogatása jó.
- A szociálisan elkötelezett önkormányzatok száma növekvőben van. A szociális, gyermekgondozási és családi támogatások, valamint a fogyatékos emberek esélyegyenlőségének biztosítása tekintetében a létrejöttek a szolgáltatások szervezeti keretei.
- A térség prominensei körében elismert a társadalmi integrációs partnerség fontossága, sőt a civil szervezetek szerepvállalási aktivitása nagy.
- A nagyobb városi művelődési, kulturális központok lehetőséget nyújtanak a lakosság számára a közösségi életre.
- Újabban a két ország intézményei, civil szférája és lakossága között emelkedik a kapcsolatfejlesztések fontosságának a tudata.

GYENGESÉGEK

- A periférikus térség városhiányos körzetei komplex (természeti–társadalmi–gazdasági) problémákkal küszködnek.
- Alacsony szintű a gazdasági aktivitás és foglalkoztatottság – különösen a szerbiai határ menti térségben.
- A térségen belül jelentősek a munkaerő-piaci egyenlőtlenségek (város-vidék dichotómia mindkét oldalon). Nincs összehangolt munkaerő-gazdálkodás.
- Mindkét országban a népességet az idősödés és az elvándorlás jellemzi.
- Sokakat érint a mélyszegénység és a kirekesztődés.
- A minőségi szociális és egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésnek nagyok a területi egyenlőtlenségei.
- A lakosság viszonylag alacsony része fér hozzá a világháléhoz.
- Egyes településeken alacsony a műveltségi és iskolázottsági szint.

LEHETŐSÉGEK

- A know how transfer számos együttműködési lehetősége jelent az átképzési programok adaptációját, a felnőttképzés és a közösségfejlesztés terén.
- A nemzetközi kapcsolatok jó alapot jelenthetnek a határon is átnyúló munkavállalás alternatív időbeosztású formáinak kibővítésére és szabályozására

⁵ Magyarország–Szerbia a határon átnyúló együttműködési program – IPA. INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation. Forrás: www.innoaxis.hu, www.innoaxis.eu

- A térség legfőbb társadalmi problémái hasonlóak, így ezek közös kezelése, határon átnyúló térségi programok indítása költséghatékonyabbak lehetnek, mint az országhatárokon belüli intézkedések.
- A jelenlévő civil és egyházi szervezetek szerepének, feladatátvállalásának megerősítése segítheti a közösségfejlesztést, a társadalmi kohéziót, illetve hozzájárulhat a szociális szektor hatékonyságához.
- A szociális szolgáltatások elérése az infó-kommunikációs technológiák elterjedésével javulhat. Az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának bővítése a falusi és elzárt településeknek felzárkózási esélyt jelenthet.

VESZÉLYEK

- A kedvezőtlen demográfiai folyamatok állandósulásával hosszabb távon csökken a munkaképes korú népesség aránya és száma. A képzetlenebb munkaerő elvándorlása akadályozhatja a felzárkóztatást
- A meghatározott szakképzettségekre irányuló munkaerő-kereslet és szakképzetlen munkaerő-kínálat közötti eltérés egyre erőteljesebb lehet.
- A munkanélküliség állandósulása a fiatalabb generációk körében is tartós munkanélküliséghez vezethet.
- A munkaerőpiaci inaktivitás és a társadalmi kirekesztettség állandóvá válhat.
- A városok és falvak közötti infrastrukturális és szolgáltatásbeli különbségek növekedésével a társadalmi egyenlőtlenségek és szegregálódási folyamatok kiéleződnek – a kirekesztettek száma nő.
- Az ellátórendszerek hiányosságainak begyűrzése és az intézményi, tárgyi feltételek további romlása visszahat a lakosság egészségi állapotára, negatívan befolyásolva az élet minőségét.

Következtetések:

1. A gazdasági beruházások, a szolgáltatások, az infrastruktúra közös fejlesztése és az oktatástámogatás közös eleme a *feltörési lehetőségeknek* az országhatár menti kistérségekben. Át kell gondolni a gazdasági (vállalkozói, kereskedelmi, szállítási), pénzügyi, de a kulturális és az oktatási *intézmények régióban működő hálózatát*, kikerülve ezzel az átfedéseket, párhuzamos tevékenységek létesítését.
2. A határon átnyúló regionális intézmények támogatásakor közös térségérdekek definiálása kerülhet előtérbe, miközben a „közös csónakban evezünk” tudata is kifejleszthető. Mialatt *a versenyképességre* fókuszálunk, előnyös volna, ha a határon átívelő kapcsolatfejlesztésben kihasználható lenne a térség *bejáródott magyar–magyar és újraindított magyar–szerb* érdekeltségű intézményei közötti is a regionális együttműködések gyakorlata, finanszírozása.
4. Szükségesek a munkaerő–fluktuáció és a szakmakínálat megtervezéséhez a *határon átívelő magyar-magyar és magyar-szerb párbeszéd*ek kezdeményezése a továbbképzés és az oktatási rendszerekben, a Foglalkoztatás-ügyi Hivatalok képviselőivel, továbbá a munkaadókkal. A cél, a széleskörű szakoktatás, flexibilis gyakorlatias átképzési programokkal, a határon átjáró szakemberek cseréje, ami enyhítené a munkanélküliség leküzdését.
5. Szükséges több közös *EU-s pályázatkövető munkacsoport működtetése*, esetleg regionális központi szervvel, amely a technikai előkészítéstől kezdve a lobbilig menedzselni tudja a hálózati együttműködésen alapuló nemzetközi projekteket.
6. Mivel a térség jelenlegi – társadalmi integrációt segítő – szolgáltatási struktúrája nem elégséges a komplex problémák (egészségi ellátás, szegénység, társadalmi kirekesztés) feloldására, ezért mindkét államnak, érdemes újragondolnia azokat a beavatkozási területeket, amellyel javíthatnak az itt élők helyzetén. A társadalmi felzárkóztatás és a foglalkoztatottság növelése mindkét állam érdeke, melynek érdekében támogatni kell a helyi szociális és egészségügyi szolgáltatások

kibővítését, modernizációját, a munkaerőpiacok összehangolását, valamint az érintett intézmények infrastrukturális fejlesztését.

7. A szerb–magyar határtérségbeli *kapcsolatfejlesztési prioritások* megfogalmazásakor előtérbe kerülhetnek a következő elemek:

- Kooperáció és hozzáférés javítás; a határ menti térségben megvalósítható munkaerő-piaci együttműködési lehetőségek feltárása – fontos a munkavállalók tájékoztatására
- Többfunkciós közösségi terek kialakítása, együttműködések alapuló mikro térségi, humán szolgáltató központok létrehozása (határon átívelő migrációs hálózatok, információs és egyéb szolgáltató központok)
- A társadalmi integráció alapjainak megteremtése, az oktatás- nevelési képzési metódusok átadása a szerbiai településeknek – know how transfer
- A leszakadó társadalmi rétegek integrációjának elősegítése az új „tisza” technológiák segítségével; A családbarát szolgáltatások fejlesztése a halmozottan hátrányos helyzetű és a sajátos nevelési igényű gyerekek szegregációjának csökkentésére.
- A közösségfejlesztés határon átnyúló lehetőségeinek kialakítása, kibővítése (ifjúsági programok, művelődési események) az EU támogatásokra számítva.

Felhasznált irodalom:

- Fábrí I., 2008. Kik tanulnak tovább?. In Fábrí Gy. (eds.) *Felvételi*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht., Budapest, pp. 91-100.
- Fercsik R., 2008. Szülőföldről a hazába – és vissza?. In Szarka L. and Kötél E. (eds.) *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, pp. 124-138.
- Gábrity Molnár I., 2001. A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei. In Gábrity Molnár I. és Mirnics Zs. (eds.) *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 115-161.
- Gábrity Molnár I., 2006. Migrációs folyamatok. In Gábrity Molnár I. és Ricz A. (eds.) *Kistérségek életerejé – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, pp. 69-72.
- Gábrity Molnár I., 2007. Vajdasági magyar fiatal diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei. In Mandel K. and Csata Zs. (eds.) *Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát medencében*. Apáczai Közalapítvány: http://www.apalap.hu/letoltes/kutatas/karrierutak_vagy_zarajelentes.pdf. 132-172. (Downloaded: 15.02.2008.)
- Gábrity Molnár I., 2008a. Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. *Közép-Európai Közlemények*. vol.1. n°2, pp 74-85.
- Gábrity Molnár I., 2008b. A szerbiai emigráció fél évszázada. *Határtalan határok jubileumi Nemzetközi Földrajzi Konferencia*, Dobogókő. Forrás: <http://gabritymolnariren.com/emigracio.pdf> (Downloaded: 15.11.2009.)
- Gábrity Molnár I., 2008c. *Oktatásunk láttelepe*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Újvidék – Szabadka.
- L. Rédei M., 2009. *A tanulmányi célú mozgás*. Reg–Info Kft. Budapest.
- Magyarország–Szerbia a határon átnyúló együttműködési program – IPA. INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation. Forrás: www.innoaxis.hu, www.innoaxis.eu
- Pál Á., 2003. *Dél-Alföldi határvidékek. A magyar–szerb–román határ menti települések társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata*. PTE TKFI, SZTE JGYTF, Bornus Nyomda, Pécs.

- Statisztikai adatbázis: Educatio Kht. Budapest, Magyarország, 2011.
- Statisztikai adatbázis: KSH Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország. 2011.
- Statisztikai adatbázis: Republički zavod za statistiku, Srbija, 2011.
- Szügyi É., Takács Z., 2012. Migrációs karrierkövetési vizsgálatok a vajdasági magyar fiatal közgazdászok és mérnökök körében. In *The Central European Journal of Regional Development and Tourism (CEJRDT)*; ISSN 1821-2506, (online published <http://www.rtt.org.rs/hu>)
- T. Mirnics Zs., 2001. Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In Gábrity Molnár I. és Mirnics Zs. (eds.) *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 162-204.
- Tóth Pál P., 2001. Jugoszláviából Magyarországra. In Gábrity Molnár I. és Mirnics Zs. (eds.) *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 251-269.